

درس فارح فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: نکاح

تاریخ: ۲۰ بهمن ۱۳۹۹

مصادف با: ۲۵ جمادی الثانی ۱۴۴۲

موضوع جزئی: مسئله ۲۳- ادله لزوم حجاب زن - دلیل اول: آیات - آیه پنجم: «ولیضربن بخرهن علی جیوبهن»

جلسه: ۷۹

سال سوم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

آیه پنجم: «ولیضربن بخرهن علی جیوبهن»

آیه پنجم که مورد استناد قرار گرفته آیه «وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ» است. البته این فقره در ادامه فقراتی است که قبلاً به بعضی از آنها در این مقام استناد کردیم. «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ» این یک فقره بود که مورد استدلال قرار گرفت؛ البته «يحفظوا فروجهم» که در دنباله آیه غض آمده، یا به خصوص حفظ فرج و عورت نظر دارد یا به طور کلی بر حفظ عفت و پاکدامنی تأکید می‌کند؛ لذا این ذیل دیگر کاری به مسأله پوشش ندارد. این خودش به عنوان یک دلیل مستقل ذکر شد. بعد «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا»، این هم یک فقره دیگر از آیه ۳۱ بود که بحث‌های مربوط به آن به تفصیل گذشت. «وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ» در ادامه فقره «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا» آمده که این هم خودش به هر حال یک معنا و مفهومی دارد که به مسأله ستر و پوشش مرتبط است. حالا می‌خواهیم ببینیم این فقره از آیه دلالت بر چه چیزی دارد و آیا با این آیه می‌توانیم لزوم ستر و پوشش زن را اثبات کنیم یا نه؟

«ولیضربن» امر است؛ می‌فرماید یضربن علی، این ضرب علی در واقع امر به قرار دادن چیزی بر روی چیز دیگر است. «ولیضربن بخرهن علی جیوبهن»، چه چیزی را روی چیز دیگر قرار دهد؟ می‌گوید خمر را بر روی جیوب قرار دهد. خمر جمع خمار است و خمار را قبلاً گفتیم به معنای مقنعه است که سر را می‌پوشاند و گردن و تا حدودی سینه را هم می‌پوشاند، اگر به کیفیت خاصی از آن استفاده کنند. یعنی قابلیت پوشاندن گردن و سینه با خمر هست اما می‌شود یک نحوی هم استفاده شود که گردن و سینه را نپوشاند. چون این چنین است، در این آیه دستور داده می‌شود که خمر را به نحوی بیوشید که گردن و سینه را بپوشاند. «ولیضربن بخرهن علی جیوبهن»، زنان خمارها و مقنعه‌های خود را بر روی جیوب خود قرار دهند. عمده این است که یضربن علی یعنی یک چیزی را روی چیز دیگر قرار دادن؛ در کتاب‌های لغوی و تفسیری هم این معنا ذکر شده است. مثلاً در تفسیر کشاف در ذیل آیه «فَضْرَبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ» می‌گوید «أَيُّ ضَرْبِنَا عَلَيْهَا حِجَاباً مِنْ أَنْ تَسْمَعَ» یعنی روی گوش‌ها یک پرده و حجابی قرار دادیم تا نشوند. برای همین است که صاحب کشاف در ذیل همین آیه می‌گوید «ضربت بخمارها علی جیبها کقولک ضربت بیدی علی الحائط اذا وضعتها علیه»، وقتی می‌گوید زن خمارش را بر جیب خودش قرار داد، مثل آن است که تو بگویی ضربت بیدی علی الحائط؛ ضربت بیدی علی الحائط معنایش چیست؟ یعنی من دستم را به دیوار زدم؟ نه؛ معنایش این است که وقتی دستت را روی دیوار بگذاری می‌گویی ضربت بیدی علی الحائط. پس ضرب علی به معنای قرار دادن چیزی روی چیز دیگر است.

در این آیه می‌فرماید خمار و مقنعه‌ها و روسری‌های خودشان را بر روی گریبان‌های خودشان قرار دهند. خمار را قبلاً گفتیم؛ جیب را گفتیم به معنای سینه، گریبان، صدر است. می‌گوید این روسری‌ها را طوری قرار دهند که گریبان و گردن و سینه آنها را بپوشاند.

روایاتی هم در ذیل این آیه آمده مثل روایتی که در مجمع البیان از قول ابن عباس نقل کرده، «تغلی شعرها و صدرها و ترائبها و سوافها»، منظور این است که مو، سینه، دور گردن و زیر گلو خود را بپوشاند. این معنای آیه است؛ «ولیضرن بخرهن علی جیوبهن» در واقع دارد این معنا را بیان می‌کند. علت آن هم این بوده که در آن زمان یا حتی قبل از آن، زنان عرب لباس‌هایی می‌پوشیدند که با آن لباس‌ها هم اندام و بدن آنها پوشیده بود و هم سرشان را می‌پوشاندند. اصلاً نه فقط در بین مسلمانان، بلکه در بین یهودیان و مسیحیان هم اینکه زنان چیزی را روی سرشان قرار دهند از قدیم الایام مرسوم بود؛ منتهی عرب‌ها و بسیاری از زنان دیگر لباس‌هایی که می‌پوشیدند یا روسری‌ای که بر سر می‌انداختند به نحوی بود که این مواضع در آنها آشکار بود؛ یعنی گردن، بالای سینه، یک مقداری از مو، دور گردن، زیر گلو، اینها معمولاً باز بود و رسم بر این بود که دو طرف خمار را پشت گوش‌هایشان می‌انداختند؛ همین الان هم خیلی‌ها همین کار را می‌کنند. این آیه در واقع برای این آمده و دستور داده که خمار خود را بر روی جیب خود قرار دهید.

شان نزول این آیه - البته نه خصوص این قسمت بلکه آیه غض و بعد لاییدین که اینها ظاهراً همه با هم نازل شده - هم همان است که در جلسه قبل اشاره شد که یک روزی در مدینه که حالا معمولاً در آنجا هوا گرم است، زنی که جوان بود و خمار و روسری خود را پشت گردنش انداخته بود و بنا گوش و دور گردنش آشکار بود، از کوچهای عبور می‌کرد. یکی از اصحاب رسول خدا(ص) از طرف مقابل این زن می‌آمد و ناگهان متوجه به این زن زیباروی شد و آنچنان غرق تماشای او گردید که به کلی فراموش کرد کجا هست و به کدام سمت می‌رود؛ بالاخره غافل شد و از مسیر و راه خودش توجهش معطوف شد به آن زن. وقتی آن زن وارد کوچه شد و این شخص داشت همین طور با نگاهش او را دنبال می‌کرد، این مستقیم رفت و به دیوار خورد، در حالی که از آن دیوار یک شیشه یا استخوانی بیرون آمده بود؛ این به صورتش خورد و مجروح شد و خون آمد؛ با همین وضعیت رفت خدمت پیامبر خدا(ص) و داستان را نقل کرد. آنگاه این آیه نازل شد که «قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم و یحفظوا فروجهم...». این را قبلاً هم بیان کردیم و در جلسه قبل هم گفتیم؛ در کافی^۱ هم نقل شده است؛ در تفسیر صافی هم این آمده است. در برخی از تفاسیر اهل سنت مثل تفسیر درالمنثور^۲ هم این ذکر شده است.

پس با توجه به معنای آیه و شأن نزول آن و ترکیب ضرب با علی، و رویه و شیوه‌ای که زنان عرب در آن دوران داشتند، آیه دستور به کیفیتی خاص از پوشش می‌دهد. یعنی می‌خواهد بگوید بر زنان لازم است که خمار و روسری‌های خود را به نحوی بر سر کنند که جیب، گریبان‌های آنها، سینه‌های آنها پوشیده شود. جیب در واقع به گریبان می‌گویند؛ یعنی اگر بخواهیم یک معنای دقیق برای جیب ذکر کنیم، گریبان است. گریبان در واقع یک منطقه‌ای از بدن را شامل می‌شود؛ سینه، زیر گلو، دور گردن، خمار اینها را می‌پوشاند و حالا طبیعتاً وقتی به این ترتیب استفاده می‌کند موها نیز پوشیده می‌شود. دیگر با این کار نه

۱. کافی، ج ۵، ص ۵۲۱.

۲. درالمنثور، ج ۵، ص ۴۰.

زینت‌ها دیده می‌شود، زینتی که بر گوش است یا زینتی که بر گردن قرار می‌گیرد و همانطور که در روایت ابن عباس آمده، در واقع غرض از این دستور و امر این است که مو، سینه، دور گردن و زیر گلو پوشیده شود؛ امر شده به لزوم پوشاندن این قسمت از گردن.

سؤال:

استاد: روسری یا مقنعه... الان در عرف مثلاً بین روسری و مقنعه فرق است؛ ولی خمار در واقع یک چیزی است که بر روسری هم اطلاق می‌شود. ولی منظور از خمار خصوص این مقنعه‌ای نیست که الان مصطلح شده در برابر روسری؛ نه، اصلاً خمار در واقع یک روسری است، آنچه که روی سر می‌اندازند که به همین روسری‌های معمولی اطلاق می‌شود. برای همین است که در آن روایت می‌گوید.... در شأن نزول می‌گوید زن روسری‌اش را پشت بناگوشش انداخته بود؛ روسری داشته، خمار داشته ولی خمارش را به همان طریق متعارفی که در بین زنان عرب مرسوم بود، به همان ترتیب از آن استفاده می‌کرد.

در اینکه این آیه دلالت بر لزوم پوشاندن گریبان و گردن و زیر گلو می‌کند، تقریباً همه مفسرین همین را گفته‌اند؛ یعنی چه در تفاسیر اهل سنت و چه در تفاسیر شیعی، تفسیر کشاف، تفسیر مجمع البیان، تفسیر صافی، درالمنثور و غیر اینها. در این بحث تردیدی نیست و دلالت آن روشن است؛ ولی این مسأله غیر از پوشش سراسری است. کآن در این آیه دستور داده شده به پوشش و یک حدی برای پوشش بیان شده است؛ منتهی عمده توجه در این فقره از آیه، به قسمت‌هایی است که اشاره شد، شاید دلیلش هم این باشد که زن‌ها به طور متعارف در آن ایام لباس بلند هم می‌پوشیدند؛ عمدتاً پاها و قسمت‌های سر و گردن و سینه یک مقداری در معرض دید قرار می‌گرفت و الا لباس‌های متعارف می‌پوشیدند. گرچه همان هم حکمش بیان شده است؛ اما اینجا به خصوص در مورد سر و گردن که بیشتر در معرض دید است و بیشتر آشکار می‌شده و حالا شاید خیلی مراقبتی نسبت به آنها صورت نمی‌گرفته، تأکید شده و این حکم بیان شده است.

اگر بخواهیم یک سؤالی مطرح کنیم که این «ولیضربن بخرهن علی جیوبهن» آیا در واقع یک حکم دیگری غیر از آن حکمی که در آیه قبلی گفته شده ارائه می‌کند یا تأکید همان است؟ از اول آیه ۳۱ تا اینجا، طبق برخی نظار سه فقره و طبق برخی از نظار دیگر که ما هم این را قبول داریم، دو فقره‌اش دلالت بر مسأله حجاب دارد. اگر دلالت آیه غض بر لزوم ستر را نپذیریم که نپذیرفتیم، (گرچه حالا برخی آنها را معتقدند بالملازمه دلالت بر لزوم ستر می‌کند) ولی حداقلش این است «ولایبیدین زینتهن الا ما ظهر منها» دلالت بر لزوم ستر دارد. یعنی یکی از آیات دال بر وجوب حجاب این است. در ادامه‌اش دارد «ولیضربن بخرهن علی جیوبهن». آیا این دارد همان معنای آیه قبلی را تکرار می‌کند و تأکید آن است یا چیز دیگری می‌گوید؟ تازه در ادامه هم باز دو فقره دیگر هم هست که باید به آن رسیدگی شود؛ یکی هم «ولایبیدین زینتهن الا لبعولتهن» و یکی «لایضربن ارجلهن لیعلم ما یخفین من زینتهن». یعنی حداقل چهار فقره در این آیه برای حجاب مورد استناد قرار گرفته است؛ این غیر از آیات سوره احزاب است که در گذشته ذکر کردیم.

عرض کردیم آنچه از آیه «ولایبیدین زینتهن الا ما ظهر منها» استفاده می‌شود لزوم پوشش و حجاب زن است. درست است گفتیم زینت به معنای ما تتزین به المرأة است، ولی بالملازمه بر مواضع زینت دلالت می‌کند؛ مجاز هم در کار نیست؛ و از آن وجه و کفین استثنا شده است. کآن اصل پوشش بدن زن از آن آیه فهمیده می‌شود؛ درست است آنجا بالملازمه بر خصوص

مواضع زینت دلالت می‌کند ولی عرض کردیم مواضع زینت به نوعی اکثر اعضای بدن را می‌گیرد. ممکن است بگوییم در آن از از سر ذکر نشده است. اینجا در واقع دارد راجع به آن قسمت فوقانی و سر و گردن و سینه که قبلاً هم گفته، حد پوشش را بیان می‌کند.

سؤال:

استاد: خمر به طور طبیعی روی سر هست. ... نه اینکه مورد تأکید نیست؛ ... بالاخره باید در محدوده آیه باشد. به طور طبیعی خمار سر را می‌پوشاند، منتهی چون این چنین بوده که از آن به آن کیفیت خاص استفاده می‌کردند، می‌گویند یک کاری کنید که سرتان کامل پوشیده شود، گردن و گریبان هم پوشیده شود. ... در مجمع البیان و تفسیر صافی تصریح می‌کنند که این آیه دارد دستور می‌دهد زنان مو، زیر گلو، دور گردن و بناگوش‌های خودشان را ببوشانند؛ یعنی موی سر هم جزئی از این دستور است؛ نمی‌توانیم بگوییم اصلاً نسبت به آن دستوری ندارد. ... الا ما ظهر را حمل بر وجه و کفین کردیم. ... آیه این است: «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ»، بعد همین در مورد زنان است: «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ»، بعد آمده است: «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ ... وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ»، که این را بعداً عرض می‌کنیم. آن چیزی که شما گفتید برای اینجا نیست. ... این احتمال دارد با قطع نظر از روایات بگوییم «لایبیدین زینتهن الا ما ظهر منها» اول می‌گوید زینت‌های خودشان را آشکار نکنند، مگر آنی که ظاهر است. ظاهر دستبند و انگشتر و سرمه و خضاب و این حرف‌هاست. طبق این احتمالی که شما می‌دهید، آنچه که بر گریبان هم قرار می‌گیرد، باید بگوییم ما ظهر شامل آن هم می‌شود؛ ... مستثنی را هیچ‌کسی حمل بر این نکرده است؛ «لایبیدین زینتهن الا ما ظهر منها» را نمی‌توانیم بدون این ذیلش معنا کنیم،

حالا تأمل بفرمایید که «وليضربن بخمرهن علی جیوبهن» آیا یک مطلب اضافه‌ای را نسبت به آیه قبل می‌گوید یا اینکه تأکید همان است و به چه منظور این گفته است، این را در جلسه آینده عرض خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»